

Izvorni naučni rad
UDK 821.163.42-31.09

Dejan VARGA (Osijek)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
dejanvarga3@gmail.com

**TRAŽENJE PRAVDE – O KONCEPTU PRAVDE I
PRAVEDNOSTI U ROMANU *SLUČAJ VLASTITE
POGIBELJI* KRISTIANA NOVAKA**

Tematska je okosnica ovoga rada analiza literarnih koncepta koji se u romanu *Slučaj vlastite pogibelji* Kristiana Novaka manifestiraju na razini dvostrukosti, i to kroz narativne modele i motivsko-tematski sloj. Koncipiran u dvjema fabularnim linijama, uočava se zajednička ideja utemeljena na traženju pravde. Cilj je rada utvrditi u kojoj se mjeri pravda i pravednost kao društveni fenomeni (koncepti) manifestiraju kroz prikaz dvostrukih struktura: analizom različitih narativnih modela (kombinacija književnih modela, odnosno kazališnih/filmskih modela) i na motivsko-tematskoj razini reprezentacijom društvenih struktura (domena obrazovne i policijske službe). Metodološko-teorijske pretpostavke istraživanja temelje se na radovima Aristotela, Johna Stuarta Milla, Johna Rawlsa i drugih relevantnih autora, a analizom je zaključeno da su načela pravednosti ključni idejni motivi radnje romana u kojem se problematizira odnos pojedinca i društvenih struktura u uvjetima nepravednog postupanja. Tražeći pravdu, uočeno je da pojedinac teži k uspostavi ravnoteže te skladnog i pravednog sustava, no društvene strukture, zatrovane korupcijom i utjecajem lokalnih elita, sustavno mu to onemogućuju.

Ključne riječi: *pravda; pravednost; Kristian Novak; Slučaj vlastite pogibelji*

I.

Međimurje se u poetici Kristiana Novaka ponovno javlja kao prostor trauma, (unutanjih) sukoba, borbe za pravednost i ideale te doživljaja osobne katarze, a romanom *Slučaj vlastite pogibelji* čini ga univerzalnim jer propituje etička i društvena načela koja prostorno i vremenski nisu ekskluzivna. U skladu s tim i stvarnost više nije „izvanjska, već se naglašava i unutarnja,

psihološka dimenzija koja se manifestira u podsvjesnome, snovima i strahovima likova“ (Pogačnik, 2023: 55). U središte narativnih zapleta smješta likove koji se svojim izborima, činovima, reakcijama i ponašanjem suprotstavljaju ili prepuštaju djelovanju društvenih mehanizama čiji utjecaj dovodi u pitanje osobnu slobodu i izbor pojedinca.

Romanom se paralelno razvijaju dvije fabularne linije koje prate glavne protagoniste – policajca Marka (Marlija) Fegeša i mladu profesoricu književnosti – povezane tragičnom smrću policajca Nenada (Nene) Fegeša, Marlijevog brata. Razradom njihovih karakterizacija Novak se fokusira na reprezentaciju duboko ukorijenjenog društvenog problema korupcije, sukoba pojedinca i vladajućih struktura, nepoštivanje zakona i traženje pravde, pitanje slobode i na sve ono što dovodi do generalne „degradacije morala i razuma“ (Detoni-Dujmić, 2023: 298). Ozbiljnosti literarnog prikaza doprinosi i informacija da je Novak isprepleo stvarne činjenice i fikciju ne bi li na metaforički način ukazao na krhkost granice slobode javnog govora i na posljedice kritiziranja utjecajnih društvenih struktura, dovodeći tako u pitanje opstojnost slobode i pravde (pravednosti) kao temeljnih ljudskih vrijednosti koje trebaju osigurati svačije pravo na izbor i autonomno djelovanje.

Tematska je okosnica ovoga rada analiza reprezentacije literarnih koncepata koji se u romanu *Slučaj vlastite pogibelji* manifestiraju na razini dvostrukosti, i to kroz narativne modele (kombinacija književnih, odnosno kazališnih/filmskih modela) i motivsko-tematski sloj (reprezentacija društvenih struktura kroz domenu obrazovne i policijske službe). Dvostrukost u takvom obliku prevladava većim dijelom romana, a ideja o pravdi i pravednosti prožima se od samoga početka – iz perspektive Marlija ona se problematizira tijekom istrage okolnosti smrti njegova brata, a iz perspektive profesorice književnosti tijekom njezina sukoba s društvenim strukturama i lokalnom elitom. O relevantnosti pravde kao izvjesnog pokretača radnje na idejnoj razini romana Novak posebno govori kada ističe: „Pravda se tiče svakoga ili nije pravda. Ako se slučaj pogibelji pravednog tiče samo njega, s njime umire i pravda sama“ (Novak, 2023). U romanu se koncept pravde temelji na mitološkoj osnovi i preradi antičke drame o Antigoni s ciljem isticanja njezine univerzalne važnosti jer se dokida bilo kakvo vremensko i prostorno ograničenje (razdoblje antike / 21. st.). Govoriti o pravdi i pravednosti kao neizostavnom elementu društva na tragu je onoga o čemu govori i John Rawls kada pravdu opisuje kao „prvu vrlinu društvenih institucija“ i kao javnu koncepciju kojom se pokazuje (i dokazuje) dobra i valjana društvena uređenost (Rawls, 2017: 3–4). Iz toga proizlaze sljedeće konstatacije: pravda, da bi bila postojana i učinkovita, mora biti dostupna i dostižna svakom subjektu određenog društva ili zajednice; postojanjem zakona osigurava se njezina praktična svrha; uko-

liko se nepravda prema pojedincu ne detektira kao nužnost njezina ispravka da bi se zadržalo načelo „pravde za sve“, pravda kao takva gubi smisao i potencijalno društvo srozava u domenu nejednakosti, samovolje, nepovjerenja i sumnje.

Cilj je rada utvrditi u kojoj mjeri pravda i pravednost kao društveni fenomeni (koncepti) utječu na transformaciju identiteta glavnih likova pri čemu Novak na tematskoj i motivskoj razini naglašava njihovu univerzalnost, a da bi opstale (ili se dokinule), uočiti će se da podjednako zahvaćaju sve društvene strukture.

II.

Pravda i pravednost (ili antonimi nepravda/nepravednost) termini su o kojima se već raspravljalo u antičko doba, posebice u poetikama Platona i Aristotela. Njihova je opstojnost, među ostalim, zadržana unutar pravnih i filozofskih diskursa i do danas ih se ističe kao najveće „kreposti“ i vrline društva. I dok je termin pravde u velikoj mjeri prisutan u pravnom diskursu kao model čija vjerodostojnost počiva na zakonima kojima su uređeni odnosi među pripadnicima nekog društva, pravednost zaokuplja širi kontekst tumačenja i kao načelo vrlo je blizak pravdi. Iako se na ovome mjestu neće ulaziti u dublje analize teorije pravde, već će se sagledati kao idejni modus oko kojeg se razvija Novakova priča, zanimljivo je prikazati tek poneki teorijski pristup njezinu tumačenju čime se konstantno zadržava njezina relevantnost u sferi nekoga društva.

Već spomenuti Aristotel često se navodi kao polazišna točka govora o pravdi i pravednosti. U petom dijelu *Nikomahove etike* posvećuje im najviše pozornosti i već u uvodnome izlaganju ističe oprečnosti pravednog i nepravednog govoreći da je pravedno ono što je „zakonsko i jednako“, a nepravedno „protuzakonito i nejednako“ (Aristotel, 1988: 88). Iz tog postulata jasno proizlazi da Aristotel pravdu i pravednost svrstava među one vrijednosti koje valja tražiti (i zadržati) među temeljnim načelima društva. Zbog toga i govori o pravednosti kao „savršenoj kreposti“, i to ne u općem, univerzalnom smislu, već kao vrlinu i vrijednost koja se pokazuje i održava tek u odnosu prema drugome, ona je „dobro drugoga“, „usmjeruje se prema drugome“, „djeluje na korist drugomu, bilo vladaru bilo sudioniku“ (Aristotel, 1988: 90). Prema njegovom tumačenju postoje dvije vrste pravednosti – distributivna/diobena funkcionira po principu razmjera i pravedne raspodjele dobara, tj. onoga što pripada zajednici; komutativna/ispravljačka teži rješavanju uspostavljenih nejednakosti među ljudima nastalih na temelju različitih ugovora i oblika poslovanja. Sve što odstupa od toga jest nepravedno. Kako su za Aristotela zakoni

među ljudima iznimno važni da bi pravednost bila zastupljena, navodi da se o nepravednosti također može raspravljati jer postojanje i provođenje zakona ne ograničava njezinu pojavu. To ilustrira prikazom čovjeka samosilnika koji se, prisvajajući više stvari, usmjerava na vlastitu korist i zanemaruje djelovanje za opće dobro. Da bi se to izbjeglo, ne treba dopustiti da „vlada čovjek, već načelo“, a to načelo je pravda kao prosudba pravednog i nepravednog (Aristotel, 1988: 102).

Aristotelova rasprava o pravednosti i pravdi potaknuta je iznesenim idejama njegova učitelja Platona koji u *Državi* nastoji rastumačiti njezinu funkciju i narav govoreći o njoj kao o „ljudskoj vrsnoći“, „nečemu korisnom“, nazivajući je „kreposti“, „vrlinom i mudrošću“, „vrlinom duše“ (Platon, 2009: 69–93). Suština se pak cijele rasprave može objasniti tvrdnjom da je „pravedno davati svakomu ono što mu pripada“ (Platon, 2009: 64) koja po svemu sudeći (p)ostaje uvriježenim tumačenjem i u kasnijim raspravama unutar političke i pravne filozofije.¹ Na to upućuje i Vlastos koji zaključuje da se o Platonovoj pravednosti može govoriti s „društvenog i psihološkog aspekta“ tumačeći je kao vrlinu koja regulira odnose među stanovnicima polisa, a istovremeno uspostavlja harmoniju njihovih duša i unutarnjeg stanja (Vlastos, 1971: 82). Platon govori o četirima vrlinama (krepostima) koje polis čine savršenim, a to su hrabrost, mudrost, trijeznost (promišljenost) koje vode do pravednosti. Iste vrline, da bi bila pravedna, treba posjedovati i duša. Sklad u duši čini pojedinca pravednim i preduvjet je ostvarenju pravednosti u polisu. Iz toga proizlazi da se pravednost ogleda u zadovoljenju interesa svih ljudi u državi, osiguravajući im slobodu djelovanja u skladu s njihovim sposobnostima.

Antička promišljanja o pravednosti bile su poticaj mnogim kasnijim raspravama o njezinoj naravi. John Stuart Mill u petome se poglavlju knjige *Utilitarizam* pita postoje li neki zajednički atributi onoga što čovjek smatra pravednim ili nepravednim koji utječu na njegov karakter i shvaćanje naravi i funkcionalnosti pravednosti, odnosno može li je se uopće objasniti ili je treba doživjeti tek kao „proizvod prirode“ (Mill, 2001: 43). Navodi univerzalno prihvaćeno mišljenje da se pravednost ogleda u tome da svatko dobije ono što zaslužuje i naziva ga „najjasnijim i najizrazitijim“ shvaćanjem same ideje pravde (Mill, 2001: 45). To se podjednako odnosi na one koji čine dobro i na one koji čine loše/zlo – pravedno je dobro vratiti dobrim, odnosno loše lošim. Po tom principu funkcionira pravednost jer će ona podrazumijevati želju da se kazni onoga tko čini loše/zlo i stvorit će uvjerenje da postoji pojedinac ili više njih kojima je učinjeno zlo, tj. nepravda. Međutim, gledajući na to iz pozicije ljudskoga iskustva suvremenog doba postaje jasno da je nužno izbjeci samo-

¹ Temeljito izlaganje o Platonovoj ideji pravednosti daje Jure Zovko u uvodu izdanja *Platonove Države* (Naklada Jurčić, Zagreb, 2009, str. 7–58).

volju i proizvoljno donošenje suda o tome tko je počinio nepravdu, a tko nije. Postojanje zakona (o kojima je govorio i Aristotel) kao univerzalnih mehanizama kojima se osuđuje i kažnjava loše/zlo doprinijet će utvrđivanju mjerila za procjenu pravednosti. Za Milla ideja pravednosti s jedne strane pretpostavlja pravilo ponašanja kao zajedničku osnovu kojom će svi ljudi uživati u vlastitom boljitku, a s druge strane stvara osjećaj želje za sankcioniranjem kršenja toga pravila, tj. da kaznu zaslužuju svi oni koji naruše njegovo skladno funkcioniranje.

Analizi ideje pravde i pravednosti Chaïm Perelman pristupa pragmatično svjestan toga da je nemoguće nabrojati sva njezina značenja, međutim nudi šest postavki koje čine suvremeni koncept pravde: svakome jednako, svakome prema zaslugama, svakome prema njegovim djelima, svakome prema njegovim potrebama, svakome prema njegovom statusu, svakome prema zakonskom pravu (Perelman, 1963: 7). Ističe da svi ti koncepti u sebi kriju pojam jednakosti – princip na kojem se temelje mnoga prijašnja tumačenja ideje pravednosti, ali i utvrđuje da unatoč tome ostavljaju prostor za njihovo razlikovanje. S takvim polazištem predlaže definiciju „formalne pravde/pravednosti“ kao načela djelovanja u skladu s kojim se prema „bićima jedne i iste esencijalne kategorije“ postupa na jednak način (Perelman, 1963: 16), a ono što će pomoći u preciznijem određenju pravednosti u konkretnijem smislu („konkretna pravde/pravednosti“) jesu razlike među predloženim konceptima. Time Perelman potvrđuje da pravednost u suštini mora biti utemeljena na jednakosti među ljudima, ali ne definira koje su to „esencijalne kategorije“ na koje se odnosi ta jednakost. Napominje da je za to potrebno postaviti određenu ljestvicu vrijednosti (utemeljenu na moralnim, društvenim i političkim pretpostavkama), razgraničiti važno od nevažnoga, što je esencijalno, a što sporedno. Iz toga proizlaze i različita tumačenja, zabune i rasprave oko „konkretna pravde/pravednosti“ koja za Perelmana uvijek u sebi krije odraz formalne pravde i određenog pogleda na svijet, a da bi se uopće raspravljalo o pravdi i pravednosti, upozorava da je potrebno odrediti je li riječ o njezinom formalnom obliku ili o nekom od mnogih koncepta konkretne pravde.

Uvodno spomenuti John Rawls i njegova *Teorija pravde* poslužiti će kao posljednji primjer² teorijskog promišljanja o pravednosti. Rawls se također okreće principu jednakosti kada govori o pravednosti ističući da društvene primarne vrijednosti (pr. sloboda, pravo, bogatstvo, mogućnosti) trebaju biti „raspodijeljene jednako“ u svačiju korist (Rawls, 2017: 48). Naziva to općom koncepcijom pravde i njome dopušta da se, u slučaju pravilne raspodjele primarnih društvenih dobara (svatko ima ista ili slična prava, bogatstvo se

² Na ovome mjestu može se uputiti i na druge autore koji su se bavili idejom pravednosti, a čije se rasprave ovdje neće analizirati – John Finnis, Robert Nozick, Lon Fuller i dr.

dijeli jednako), mogu pojaviti nejednakosti u smislu većih ovlasti ili razlike u bogatstvu. Da bi takva situacija zadovoljila princip opće pravde, nužno je usmjeriti se k cilju da te nejednakosti postanu sredstvo za poboljšanje društva, tj. da se njima postigne da svatko živi bolje. Ideju pravde razrađuje kroz dva načela (pojednostavljeno će ih se nazvati načelom jednakih sloboda i načelom jednakih mogućnosti), a zajedničko im je što ih Rawls povezuje s društvenim institucijama koje pripadaju ustavnoj demokraciji. Vezano za prvo načelo Rawls navodi listu sloboda na kojoj, između ostaloga, predviđa slobodu govora, slobodu misli i savjesti, slobodu, tj. zaštitu od psihičkog i fizičkog zlostavljanja, pravo na integritet pojedinca i dr. Drugo načelo podrazumijeva raspodjelu bogatstva koja bi uvijek trebala biti u svačiju korist pri čemu „položaji vlasti i odgovornosti moraju biti dostupni svima“ (Rawls, 2017: 47). Rawls napominje da je za realizaciju načela važan njihov redoslijed pri čemu prvo načelo prethodi drugome jer dokidanje temeljnih prava ne može biti nadomješteno ekonomskim prosperitetom ili društvenim napretkom. Ono što se javlja problematično u pokušaju takvog utvrđivanja pravednosti jest određivanje reprezentativnog pojedinca kao mjerila osnovne strukture društva. Upravo zbog toga, želeći olakšati razumijevanje koncepta pravde, Rawls u svoju teoriju uvodi dva termina – prvotno stanje i veo neznanja. Pretpostavlja da se većina osoba nalazi u položaju jednakih građana i da imaju određeno mjesto u raspodjeli bogatstva, da njihov „građanski status određuje opću točku gledišta“ (Rawls, 2017: 73). Ta referentna pozicija predstavlja početno stanje koje u Rawlsovoj teoriji pravednosti postaje *prvotno stanje* – hipotetična situacija i svojevrsni *status quo* u kojem su sve strane jednake, a pravednost proizlazi iz svakog postignutog dogovora – ne želeći se pritom usmjeriti k objašnjenju ljudskoga ponašanja, već obrazloženju njihova osjećaja za pravdu. Drugim riječima, ono predstavlja uvjete koji su okarakterizirani dovoljno racionalnima, učinkovitima i nepristranima da ih se uključi u proceduru radi izbora i suglasnosti oko načela pravednosti, da ih se uzme u obzir u pregovorima o pravilima pravde. Želeći izbjeći situacije koje bi ljude dovele u međusobni sukob, Rawls pretpostavlja da se svi nalaze iza *vela neznanja* zbog kojeg nitko ne zna svoj društveni položaj, nitko nije svjestan svoje snage i potencijala, nepoznato im je političko stanje i razina ekonomskog razvoja društva, nitko ne poznaje moguću razinu civilizacijskog napretka koji bi se mogao postići. Ograničenost takvog znanja reflektira se na tretiranje prava ljudi i raspodjelu dobara jer podrazumijeva da su svi jednaki, da imaju ista prava i da društvom vlada pravilna raspodjela dobara. Podložnost pravdi i njezino postojanje u društvu naposljetku ostaje jedina konkretna činjenica koja može (i treba) biti poznata svima. Iz svega navedenoga proizlazi koncept savršene jednakosti utemeljene na postojanju pravednog društvenog sustava, no čim dođe do neravnoteže

gore spomenutih temeljnih načela, pravednost je dovedena u pitanje i aktivira se mehanizam njezine ponovne uspostave.

III.

Može se primijetiti da sva potonje izložena tumačenja pravde i pravednosti sadrže princip jednakosti kao središnjeg i najvažnijeg elementa. To bi podrazumijevalo da je jednakost svima i svih preduvjet pravednoga društva iako povijesno gledano (a i s gledišta tekuće stvarnosti) takva težnja djeluje prilično utopijski. Jednom kada su načela pravednosti ugrožena i kada se pojedinac (ili društvo) suoči s potrebom da se pravda mora vratiti, sve ono što se događa, uvjetno rečeno, u razdoblju dokidanja pravde i njezine ponovne uspostave predstavlja intenzivnu potragu za istinom, borbu za prava i slobode, utječe na identitet/e onog/onih kojeg/kojih se pravda tiče. U takav vremenski interval smještena je i radnja Novakova romana.

Već samim naslovom romana *Slučaj vlastite pogibelji* Novak sugerira pitanja o tome tko ili što predstavlja opasnost za pojedinca, do čega pojedina situacija može dovesti, o kakvoj je pogibelji riječ – tragičnoj, moralnoj, duhovnoj ili nekoj drugoj – na koji se način takav slučaj može riješiti. Iz konteksta navedenih pitanja (i proizvedenih problema) jasno je da je pravednost narušena, nepravda učinjena. Naslovna sintagma dio je policijske prisege koju Novak, u nešto izmijenjenom obliku, navodi na sredini romana:

„Prisežem da ću kao policijski službenik Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske štititi Ustavom utvrđenih pravni poredak i braniti teritorijalnu cjelovitost hrvatske države. Da ću čuvati živote, osobnu sigurnost i imovinu svih stanovnika Hrvatske, u svakoj zgodi, pa i u slučaju vlastite pogibelji...”

(Novak, 2023: 128)

Odmah valja primijetiti da se u navedenom tekstu prisege, koja kao čin predstavlja svečano obećanje i preduvjet je istini, ističe temeljni zakonski akt koji propisuje sustav pravila uspostave vlasti i prava građana neke države. Ustav kao takav postaje polazišna točka pravnih regulativa u dokazivanju kršenja njegovih odredbi, primjenjiv je na sve i jasno se zalaže za očuvanje najviših vrednota ustavnog poretka – slobode, ravnopravnosti, društvene pravde, poštivanje prava čovjeka, vladavinu prava i dr.³ Već je Aristotel isticao da postojanje zakona prethodi pravednom postupanju jer se njima osigurava jednakost i opće dobro, svjestan da je zakon „nagodba i (...) jamac uzaja-

³ Vidjeti više: Ustav Republike Hrvatske, članak 3.

mnih pravednina, ali nije ono što može učiniti građane dobrim i pravičnim“ (Aristotel, 1988: 91). Drugim riječima, zakoni moraju postojati da bi država funkcionirala, no njihovo postojanje ne osigurava pravednost onih na koga se zakoni odnose, a to su građani. Poštivanje zakona tiče se moralnih vrijednosti i savjesti pojedinca koji svjesno raspoznaje dobre i loše strane (ne)poštivanja zakonskih odredbi, koji u njima prepoznaje postojanje načela pravednosti i koji promišlja o mogućim posljedicama njihova kršenja. U tom kontekstu tekst navedene prisege u sebi krije suštinu problema romana – prisega je to kojom se tragično preminuli Neno obvezao da će časno i odgovorno obavljati policijsku dužnost, smatrajući da je to njegova obveza kao predstavnika državne službe koja djeluje na dobrobit svih građana. Suočivši se među svojim kolegama policajcima i nadređenima s kršenjem temeljnih načela službe te shvativši da zakone krše oni koji bi trebali po njima postupati, uvjeren je da pravednost mora postojati da bi društvo funkcioniralo i napredovalo. To će ga motivirati da pokuša vratiti vjerodostojnost policijskoj službi kako bi osigurao jednakost građana temeljenu na načelima pravednosti.

a) motivsko-tematski sloj

Koncept pravednosti na motivsko-tematskoj razini romana reprezentira se dvjema pripovjednim perspektivama glavnih likova Marlija i profesorice, oboje povezanih tragičnom smrću Nene Fegeša. Tematska orijentacija romana proizlazi iz prikaza njihova suočavanja s nepravednim postupanjem unutar vlastitog poslovnog okruženja koje upućuje na širi društveni problem nejednakosti, korupcije, kršenja radne etike i nedostatak moralnog integriteta. Profesorčinom naracijom Novak otkriva njezine emocije potaknute Neninom smrću (saznaje se da su bili poznanici) koje su iskazane pred učenicima dramske skupine:

„Ne znam jel znate cijelu priču, ali njega više nema jer su ga mobingirali. Samo zato jer je opalio kaznu bahatom klicu, sinu nekog usranog međimurskog glavonje valja u beemveu... (...) Isuse, kaj bi tom malo napravila, da mi više nikad ne izađe iz Lepoglave, nek' ga jebu u debelu guzicu...“

(Novak, 2023: 33–34)

Reprezentacija njezina doživljaja tragičnog iskustva utječe na daljnji zaplet jer ubrzo dolazi do eskalacije napetosti između lika učenice Sare Zamude i profesorice. Sara se zauzela za sina bogataša, optužujući profesoricu da neosnovano donosi zaključke o nekome i vrijeđa „jednu od najboljih osoba“ koju poznaje (Novak, 2023: 35) pa se njihov verbalni sukob ubrzo pretvorio u

emocionalnu raspravu. Riječ je, dakle, o događaju koji pokreće radnju romana, a počiva na pretpostavkama da je počinjena nepravda – sa profesoričina stajališta prema Neni koji pogiba jer se društvo odreklo načela pravednosti, sa Sarina stajališta prema sinu bogataša kojeg se optužuje bez relevantnih dokaza. Te su pretpostavke utemeljene na „osjećaju za pravednost“, instinktom kojim se prosuđuje o nečemu na određeni način, zbog čega su ljudi skloni vjerovati da subjektivni osjećaji vode k otkrivanju objektivne stvarnosti (Mill, 2001). Njihova subjektivna pozicija počiva na prosudbama o (ne)postojanju pravde i motiviranosti za razotkrivanjem prave istine. „Prvotno stanje“ destabilizirano je jer su načela pravednosti dovedena u pitanje, a „veo neznanja“ postupno se urušava, otkrivajući problem neravnopravnosti i djelovanja u svrhu osobnih interesa.

Dinamika se romana dalje gradi na profesoričinim premisama da je jedan mladić iskoristio utjecaj bogatog oca ne bi li izbjegao plaćanje kazne za prebrzu vožnju, aludirajući pritom na to da društvo ne tretira sve pojedince jednako:

„Ja vas ni ne mogu gledati svisoka, jer ste na društvenoj ljestvici vi tu (moja ruka iznad glave), a ja tu (moja ruka ispod koljena). (...) Niste svjesni svoje privilegirane pozicije, sebe i cijele svoje... klase. Niste svjesni da za vas, a to pokazuje i ovaj slučaj, vrijede druga pravila. A kad netko ukaže na to, umjesto da bude poticaj za dijalog, to završi vrijeđanjem i skidanjem glava.

(Novak, 2003: 76)

Tvrdeći da pravda u sebi sadrži princip „svakome prema njegovom statusu“, Perelman govori o tome da je pravedno različito se odnositi prema onima koji su pripadnici različite klase i da ih se u bilo kakvom postupanju treba tretirati u skladu s njihovim statusom, napominjući da se taj status može odrediti prema boji kože, društvenom statusu, pripadnosti vjeri, jeziku i sl. (Perelman, 1963). Drugim riječima, načelo pravednosti moguće je zadovoljiti samo među pripadnicima istog statusa pa iz toga proizlazi da djelovanje lika profesorice ne može počivati na prosudbama treba li mladi vozač snositi odgovornost zbog Nenine smrti ili ne, njezin joj društveni položaj to ne dopušta unatoč uvjerenjima u nužnost da pravda mora biti zadovoljena.⁴ Takav se stav čitatelju može činiti neusklađen s demokratskim načelima da su pred zakonom svi jednaki i da pravda mora težiti k uspostavi jednakosti, no Perelman ističe da princip statusnog određenja može funkcionirati i u takvim

⁴ U raspravi sa Sarom profesorica govori: „Ja nemam pojma? Ja nemam pojma? Sara, ajde siđi nakratko sa svoje kule, izvadi srebrnu žlicu iz usta i pogledaj malo kako živimo mi ostali koji nismo privilegirani roditeljima koji sređuju probleme...“ (Novak, 2023: 35).

društvima ako svaki član prihvati svoju odgovornost i „ako prava koja su mu dodijeljena proizlaze iz onoga što mu predstavlja izazov ili teret“ (Perelman, 1963: 24). Postojanjem društvene hijerarhije Novak kritički progovara o nejednakostima i nepravdama društva, a profesoričin lik reprezentira individualni otpor prema utjecajnim društvenim strukturama. Njezinim djelovanjem signalizira se da je odgovornost izbjegnuta, princip pravde ugrožen, da je društvo podređeno proizvoljnom djelovanju bogate klase, a da su posljedice takvog stanja zanemarene.

Lik profesorice suočen je s optužbama Sarinih roditelja za klevetu, nesavjesno postupanje nastavnika prema učeniku, kazneno je prijavljena za uznemiravanje i poticanje na mržnju zbog čega se Etičko povjerenstvo škole trebalo izjasniti je li „kolegica u svojstvu nastavnice prekršila etičke smjernice rada u nastavi i izvannastavnim aktivnostima u tolikoj mjeri da se terminira njezin ugovor o radu“ (Novak, 2023: 216). Naznaka je to institucionalnog djelovanja kojim se Novak ne služi samo radi postizanja napetosti radnje nego i otvaranja pitanja o učinkovitosti, (ne)pristranosti i objektivnosti pravnoga sustava. Institucije su ključne strukture koje mogu osigurati funkcioniranje pravednog društva, ali pod uvjetom da je njihovo djelovanje utemeljeno na pravdi kojom se osigurava poštivanje jednakih sloboda i pravedna raspodjela dobara (Rawls, 2017). Izostankom bilo kakve odluke Povjerenstva u smislu pravnog rješenja dovodi se u pitanje njegova smislenost i učinkovitost jer sve završava profesoričinim samoinicijativnim otkazom ugovora o radu. Tim se iskustvom subjektna pozicija glavne protagonistice preobražava, naglašava se njezin mehanizam otpora i zauzimanje uloge društveno angažiranog pojedinca.

Pritom je značajno uočiti i postupanje lika ravnateljice Vesne koja se, pod krinkom pravednog i objektivnog postupanja prema djelatniku, više brine o ugledu škole nego o njezinom djelatniku: „Podsjećam da je kolegica privatno tužena od obitelji te da o ovoj odluci možda ovisi i njihovo postupanje prema školi i eventualna daljnja šteta“ (Novak, 2013: 216). Iz njezinih se postupaka jasno raspoznaje zanemarivanje ključnog problema, indiferentnost prema postojanju nejednakosti i korupcije, njezini motivi djelovanja proizlaze iz želje da ne ugrozi svoj položaj čelnika ustanove niti da škola izgubi pokroviteljstvo bogate obitelji. Riječ je o pripovjednoj strategiji koja se može interpretirati kao metaforičko ukazivanje na beskrupulozno djelovanje pojedinaca na rukovodećim mjestima, a čime se istovremeno proizvodi i učinak univerzalnosti jer daje naslutiti da, iako je riječ o manjoj sredini, institucije generalno funkcioniraju po principu očuvanja vlastitih interesa, a na štetu onih za koga su odgovorne. Novak prikazuje da pravosudni sustav katkada ispunjava samo formalnu funkciju i da je bez konkretnog učinka, da je nedjelotvoran i apsurdan pa princip pravde više funkcionira kao privid nego što bi trebala

biti djelatna. Profesoričina je odluka simboličan čin kojim se signalizira da je problem nepravde u društvu duboko ukorijenjen te da ga pojedinac ne može riješiti. Unatoč tome osjećaj za pravdu ipak je prisutan, i to kao odraz dobrote kojim se projicira „regulativna želja da se pridržava odgovarajućih načela“ (Rawls, 2017: 431):

„A kaj sam po tvom mišljenju trebala napraviti? Pokunjit se, jesti govna od ljudi koji su sa mnom obrisali pod? Kaj, da bi dalje živjela komotno? I znala da je pod zemljom mladi čovjek kojega sam zatajila? Rekla sam glasno kaj mislim. Kakva osoba bi to pogazila? (...) Mislim da sam za sebe i sve ostale izglubljena ako se sad povučem.“

(Novak, 2023: 197–198)

Djelovanje drugog protagonista Marlija također upućuje na motiviranost za propitivanjem poštivanja načela pravednosti kako u policijskoj službi, tako i na razini društva, dovodeći u pitanje zajamčenost osnovnih sloboda i društvene jednakosti. Novak portretira njegovo „početno stanje“ koje funkcionira po principu ravnoteže i pravičnosti, karakterizira ga kao subjekta vjernog načelima policijske službe i njihovoj funkciji regulatora pravednoga postupanja. Marlijeva se pozicija u prvom dijelu romana može interpretirati kroz prisutnost „vela neznanja“ zbog kojeg nije uočavao razmjere iskvarenosti sustava uzrokovanog korupcijom. U početku nije dovodio u pitanje pravednost sustava, vjerovao je u „pravičnost kao temeljnog stupa pravde“ (Perelman, 1963: 32), no kasniji će zaplet romana, potaknut očevim i sestrinim inzistiranjem na suočavanje s istinom, utjecati na transformaciju njegove perspektive prema cijeloj situaciji. Tome će pridonijeti i otkriće da je lik Nene, zbog uvjerenja da policijska služba treba osiguravati jednakost svih, postao žrtva psihičkog i verbalnog zlostavljanja svojih kolega te da se među njima krije i odgovorni za njegovu smrt.

Neno kao latentni lik reprezentira temeljnu instancu Novakova pripovijedanja jer se njegova ideja pravednosti prožima kroz djelovanje glavnih protagonista. Inzistiranje na nužnosti pravednih postupanja i poštivanja zakona učinilo ga je žrtvom vlastitih principa, a svojim postupcima otkriva da je „pravednik prema nepravedniku svuda na šteti. Ponajprije u poslovnom životu: gdje god ljudi u zajednicu stupe, nigdje ne nalazimo, da pravednik kod razvrgnuća zajednice više dobiva od nepravednoga, nego manje“. Za Platona je nepravda uvijek slobodnija i jača u odnosu na pravednost, ona je „vlastit probitak i korist“ (Platon, 2009: 79):

„PETAR

(...) Neno je morao imati zadnju riječ, znaš i sam. Nije znao gutnuti govno. Naravno, kad mi je to pričao, snébivao sam se skupa s njim. ‘To se ne piše!’ Ponavljali smo. I ‘Mogo si si gume zrihtati!’ imitirali smo zapovjednika. Rekao sam mu da je dobro napravio, da ne treba dati na sebe i... jebiga, svi smo hrabri za druge. A on je bio hrabar za sebe.“

(Novak, 2023: 124)

Motivom sjećanja i retrospekcijom otkriva se da lik Nene nije posustajao pred pritiscima nadređenih i ucjenama kolega, zakonskim je postupanjima prema prometnim prekršiteljima svjesno pružao otpor ustaljenoj policijskoj praksi p(r)opuštanja u vlastitoj radnoj jedinici. U domeni društvene angažiranosti lik Nene zauzima poziciju zviždača⁵, a Novak pripovjednim strategijama ukazuje na posljedice takve odluke koje se ogledaju u pojavi različitog oblika zlostavljanja unutar radne sredine. Narativna napetost postignuta je saznanjem da se Neno nije odricao poštivanja zakona kao jamca pravednoga društva, da se nije borio protiv nepravde zato što je mislio da bi je mogao počinuti, već zato što je nije želio trpjeti.

U skladu s tim, većim dijelom romana Novak portretira Marlija kao rezigniranog i emocionalno distanciranog, kao lutajućeg um koji zbunjeno i nesigurno traži pravi način kako se nositi s tragedijom u obitelji. U procesu destabilizacije, krize i izgradnje identiteta Marlijevo se traženje pravde isprepleće sa sestrinim i očevim porivima da nepravda prema Neni mora biti otkrivena, a krivci kažnjeni. Dok lik sestre traži pravdu za preminulog brata, želeći raskrinkati i postići kolektivno suosjećanje prema čovjeku koji je izgubio život jer su društvene strukture izopačene, a institucije korumpirane, lik oca obuzima želja za osvetom smrti vlastita sina. Njihova je motivacija na tragu „dvaju temeljnih elemenata osjećaja pravednosti“: „želje da se kazni onoga tko je počinio zlo i znanja ili uvjerenja da postoji osoba ili osobe kome je zlo učinjeno“ kao spontanih rezultata instinkta za samoobranom i osjećajem sućuti (Mill, 2001: 51). To se posebno manifestira očevim isticanjem da je

⁵ Svoja je razmišljanja o tome podijelila i Marlijeva odvjetnica: „Mi bi svi, sigurno nas 90%, potpisali da u ovoj državi konačno svi počnu cinkati svoje kvarne kolege i nadređene, jer je sve toliko zagrezlo u korupciju da iz živog blata nemremo van. Ali čim netko krene tim putem, ostane sam. Istina ne dođe kao nekakav pobjedonosni trenutak. Kad ispliva, cijeli svijet se sruši na onoga tko ju je izgovorio. Zviždači koje narod slavi kao borce za pravdu... to je romantična slika. Ona prava slika je kisela, znojna, prestrašena. To su ljudi koji ne mogu više, koji nemaju koga povući na barikadu i koji svjesno idu u propast. Kod istine nema spavanja, neprestano se moraš gledati iza leđa. Biti zviždač je teško, ali i biti uz zviždača, uh... ili primaš njihov teret na sebe potpuno, ili je bolje ne uplitati se uopće. Zviždači su to postali svojom odlukom“ (Novak, 2023: 189).

cijela policijska služba odgovorna za Neninu smrt, međutim, ti postupci u suštini otkrivaju njegovo duboko razočarenje službom koju je smatrao časnom i plemenitom („dok si v policiji, niko da te takne, svoj si človik, mila majka, imaš pravdo v rokaj“ (Novak, 2023: 255)), kajanje što je na neki način želio nadomjestiti vlastite ambicije („Stari je forsero to. Stalno te fraze: policajec, gospon človik, sigurnost. A to je falilo njemu već neg Neneku i meni.“ (Novak, 2013: 254)) i bolno suočavanje s istinom da je zbog toga dijelom i sam odgovoran za Neninu sudbinu. U svemu tome Novak otkriva možda i najteži oblik nepravde, a to je suočavanje roditelja s bolnom istinom da je nadživio vlastito dijete. Simbolički je to prikaz da nijedni mehanizmi uspostave pravde i nijedno načelo pravednosti u tome ne mogu pružiti zadovoljstvo.

Naposljetku, Novak smješta lik Marlija u granice racionalnosti koji, uz profesoričine sugestije, postaje svjestan da korumpirano društvo nije moguće izliječiti individualnim otporom, da postoje pojedinci koji doprinose njegovu funkcioniranju, ali da su potrebni oni koji će poput Nene ukazati na to da pravda jest i mora biti „vrlina i krepost“ svake društvene zajednice. Reprezentacija Marlijeva iskustva završava odbacivanjem osvetničkih poriva kojima bi počinio daljnje nepravde i pronalaskom utjehe u vjerovanju da pravda, bilo tijekom života ili nakon smrti, naposljetku uvijek bude zadovoljena: „Ako verješ, onda valda verješ i ka je On na sebe zeo ka poravna račune. Nej je na nam. Jedino kad moremo je probati ne si čistam završi živote. Probati ostaviti malo već svetla za sobom, malo meje kmice“ (Novak, 2023: 260). Iz takvog diskursa Novak implicira da ovozemaljska pravda nikada ne može postići savršenstvo i da je uvijek podložna greškama, ali da postoji sila koja počiva na Božjim zakonima kao predodžba idealne i sveobuhvatne pravednosti.

b) narativni modeli

Čitajući roman uočava se isprepletenost dvaju narativnih modela potkrijepljenih prepoznatljivim grafičkim obilježjima (tip slova, oznake stranica). Jedan dio romana odnosi se na uobičajeno književno oblikovanje i naraciju, ne odstupajući u velikoj mjeri od klasične forme proznoga teksta. Drugi pak dio romana svojom formom i grafičkim odstupanjem asocira na kazališni ili filmski scenarij s jasno naznačenim licima, dijalozima i didaskalijskim napomenama za možebitnog redatelja i glumce kojima se nude upute o ponašanju, izgledu i emocijama likova. Riječ je o modelu karakterističnom za dramske pisce čime Novak pred čitatelja prividno projicira prisutnost dvaju autora (književnik, dramatičar/scenarist), a samim time i dva pripovjedna glasa.

Status scenarija u domeni književnog i filmskog izražavanja prethodno je bio tema rasprave, a valja istaknuti da se pisanje scenarija u filmskoj djelatnosti smatra posebnom profesijom, da njegova izrada predstavlja jedan stadij u procesu nastanka filma pa ga se ne može okarakterizirati kao zasebnu književnu vrstu. Književni tekst podliježe umjetničkoj i stilskoj procjeni kao gotov proizvod dok scenarij predstavlja tek nacrt čija će se vrijednost procjenjivati kroz završen film.⁶ Slično je istaknuo i Peleš tvrdeći da svaki medij (književni ili filmski) tvori zaseban mogući svijet, da ima svoje iskazne mogućnosti „kojima se tvori specifičan sadržaj njihovih znakova“, odnosno da izraz i sadržaj međusobno uvjetuju model iskazivanja priče (Peleš: 1999: 26). Međutim, ono što ih povezuje, što uspostavlja nekakvu unutarnju vezu između dva narativna modela jest fabula kao opći oblik organizacije pripovijedanja. Scenarij kao takav može biti shvaćen kao oblik književnog iskaza u širem smislu, u njemu se pronalaze temelji narativnih struktura, ali se svojim tipičnim komponentama i formom razlikuje od drugih vrsta književnih djela (Field, 2005). Ipak, dvostrukost na razini iskaza u *Slučaju vlastite pogibelji* ne dovodi u pitanje klasifikaciju teksta kao romana ili scenarija, već je se može okarakterizirati kao jednu od mogućih stilskih pristupa u književnom oblikovanju. Novak time jasno razgraničava subjektivno i objektivno pripovijedanje, želeći ponuditi nešto drukčiju tematsku i strukturnu organizaciju teksta (tekst unutar teksta) s ciljem naglašavanja emotivnog svijeta likova i njihove (de)konstrukcije identiteta.

Iz takvog odnosa proizlazi i postojanje dvaju pripovjednih stajališta. U tzv. „proznom“ dijelu uočava se kazivanje iz ženske perspektive, javlja se razina homodijegetskog pripovjedača u liku mlade profesorice hrvatskoga jezika „koja u govornom *streamu* bez samocenzure pa i stilskog prenemaganja pripovijeda o jednoj od dviju pogibija o kojima je u romanu riječ“ (Detoni-Dujmić, 2024: 297–298):

„A u meni se smjenjuju plima i oseka. Prvo se silno želim svidjeti svima. Znači, doslovno teško prihvaćam da me tamo neki bradati pustinjaški idioti mrze jer se ne pokrivam i nisam muslimanka, ja bih se doslovno i takvima barem malo svidjela. A čim osjetim da je po mom i da sam svima dobra, momentalno krene oseka. Krene čežnja za bijegom jer mi se sere od ekipe kojoj sam se toliko željela svidjeti. I nemam pojma što je od toga moje pravo lice. Nemam pojma gdje završava prava ja, a gdje počinje ona koju sam izgradila da me ljudi vole. Samo znam da se, kad je plima, trošim na vlastitu ljupkost. Kad krene oseka, misli mi počinju formulacijom ‘e, al kad jednog dana’.“

(Novak, 2023: 8)

⁶ Usporedi: Turković, H. (1988). „Je li scenarij književno djelo“. U: *Intertekstualnost & intermedijalnost*, str. 231–240. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.

Njezino je pripovijedanje emotivno, refleksivno, katkada ironično, naglašenog prikaza unutarnjih sukoba, krize identiteta i njegova razvoja. Jasno se može uočiti da je ovdje riječ o „subjektivizaciji pripovjedne pozicije“ (Peleš, 1999) kojom je jednom od glavnih likova romana omogućeno da neposredno sagleda sve ono što se oko njega događa i da o tome govori, prosuđuje i zaključuje sa subjektivnog stajališta.

U drugom dijelu romana, tzv. „scenarijskom“, pozicija je pripovjedača nevidljiva. Ne može se odrediti „promatrač“ ili „posrednik“ koji tumači događaje, tj. kazuje priču, ali se konstrukcijom fabule može odrediti razina uključenosti likova u radnju koja utječe na njihov status glavnog ili sporednog lika. Lik Marlija konstruiran je kao svojevrsni fokalizator iz čije se perspektive događaji neposredno prikazuju:

„JAPA

Očeš biti z bratom zadnje noć. Nadam se kaj si zato dojšo.

MARLI

I to. Ali i jer moram reći... da ste bili v pravu. Nej je se čisto. Maltretirali so ga, žestoko. Nej so mu dali izlaza. Imam i svjedoke. I dojšo sem reći ka bom pokreno sve kaj se dozna istina.

(...)

JAPA

Očem glavo onoga šteri je stisno okidača, sine, samo to.

MARLI

Je bitno ko je okino? Ako znamo da živijo ljudi koji bi sve živo napravili da se Neno sam kresne... je onda bitno čija je roka držala pištola? (...)

Kunem ti se. Sve živo i mrtvo bom geno ka bodo odgovaljali. Prosio te već ne bom, jer sem već bio jako krivo v ovi stvari... Ali vekšo šanso bomo meli ako ga pokopamo tiho. Inače smo si fest otežali situacijo.“

(Novak, 2023: 166–167)

Marli kao takav dominira „scenarijskim“ dijelom romana, nositelj je gledišta s muške perspektive i objektivnog pripovijedanja, svojevrsni je „iskazateljski“ par mladoj profesorici, a pravilnom izmjenom njihovih epizoda čitateljima se pruža potpuni uvid u Novakovu priču. Sve to lako se može zamisliti kao kazališna ili filmska izvedba, imitacija života, kojoj su čitatelji izloženi i kojoj izravno svjedoče.

Dvojnost je iskazana i na jezičnoj razini miješanjem standardnoga jezika i međimurskog dijalekta – profesoričin je pripovjedni iskaz uglavnom

obilježen standardnim jezikom s primjesama žargona i razgovornog jezika dok je Marlijev iskazan isključivo izvornim međimurskim dijalektom utemeljenog na kajkavštini. Dvostruke jezične strukture zapravo su „psiholeksičko sredstvo“, odnosno „instrument za određivanje karakternih osobina“ (Detoni-Dujmić, 2024: 300). Novak tim postupkom razgraničava mentalne, karakterne i intelektualne razine svojih protagonista te doprinosi uvjerljivosti teksta koji određenim dokumentarističkim elementima upućuje na mogućnost da se u pozadini krije stvarna priča.

O pojavnosti koncepta pravde, pripovjednim pozicijama i učincima takvih strategija na prikaz stvarnih i fiktivnih događaja može se raspravljati kroz intertekstualni odnos romana s antičkim mitom o Antigoni (i Sofoklovom istoimenom tragedijom) koja se kao lik arhetipski provlači Novakovim romanom. Sukob Antigone i tebanskoga kralja Kreonta oko zabrane pokapanja Antigone brata Polinika u svojoj srži krije ideju zakona – propituje se vrijednost zemaljskih, ljudskih zakona naspram božanskih, dovodeći u pitanje njihovu relevantnost, iz čega proizlazi i individualni otpor pojedinca prema vlasti. Suprotstavljanje državnih i moralnih zakona destabiliziraju načelo pravednosti jer dovodi u pitanje koji od tih zakona može osigurati njezinu provedbu i opstojnost. Činiti nepravdu, a biti pravedan za Aristotela je vjerojatna mogućnost, ali isto tako napominje da u pitanju vlasti prednost treba dati „načelu“, a ne „čovjeku“ jer „onaj tko vlada čuvar je onoga što je pravedno, a ako onoga što je pravedno, onda i onoga što je jednako“ (Aristotel, 1988: 102). Za Perelmana je pravedni posrednik, ljudski ili božanski, onaj koji poznaje načela pravednosti i koji donosi pravedne odluke pa se njegova pravednost može tumačiti kao stečena vrlina, ali ne i kao izvor svake pravde (Perelman, 1963). Problemizirati jednakost u takvom kontekstu zahtijeva zauzimanje, riječima Rawlsa, „početnog stanja“ koje će poslužiti za sva daljnja propitivanja načela pravednosti.

Novak ne parafrazira mit na način da ga stvaralački prerađuje ili nadograđuje u sadržajnom smislu, već se služi mitskim nasljeđem kroz interpretaciju mitskih likova ili opisa situacija koje imaju mitsko uporište. Tako na egzemplaran način postiže da „stanovite paradigme, koje su jednom u mitu zacrtane, bivaju prirodno nastavljene u romanima“ (Solar, 1988: 39). Drugim riječima, u romanu je moguće uočiti prepoznatljive elemente mita, odnosno otkriti mitološki sloj kao uzorak ili temelj nove priče. To se prije svega uočava u situaciji kada mlada profesorica hrvatskoga jezika priprema i uvježbava s učenicima predstavu *Antigona 2.0.*, suvremenu adaptaciju klasičnoga teksta, a daljnjim zapletom njezina se pozicija transformira u reprezentaciju Antigone 21. stoljeća. Iako ironično govori: „I ne, nisam ja Antigona u ovoj priči, zakoljem ako netko to ikad izgovori. Ako itko, ja sam... Onaj iz kora što pleše izvan ritma i pjeva falš svoj neki tekst jer nije baš naučio što treba, pa ga izbace. Ili

eventualni Ismena, pipica bez kičke, postaje tragičan lik tek kad nema drugog izlaza.“ (Novak, 2023: 11), njezina postupanja, moralne dvojbe i sukob s „vlastima“ postali su modus kojim je Novak aktualizirao antički tekst, dosegnuvši razinu njezine univerzalnosti zbog koje je mit o Antigoni i postao jedan od temelja književne tradicije.

Na sličan način čini to i u „scenarijskom“ dijelu romana gdje se na formalnoj i sadržajnoj razini intertekstualno povezuje sa Sofoklovom *Antigonom*. Izabравši dijalošku formu, Novak prije svega evocira Sofoklovu tragediju time što čitateljima pruža neposredan uvid u dramske situacije i sukobe likova, a mogu se zamijetiti i uključene dionice kora kao oblik komentara, kritike i ironije. Sadržajno se ponovno nadovezuje na Antigoninu ustrajnost i nepokolebljivost pred zemaljskom vlašću projicirajući je kroz muške likove Nenu Fegeša, koji pruža otpor vladajućim strukturama, i Marlija koji, pogođen bratovom smrću, kreće u potragu za istinom, transformirajući se iz pozicije pasivnog i pokornog lika pred zakonima u aktivnog borca za pravdu. Novak tako u njemu simbolički objedinjuje karakteristike Antigone sestre Izmene i same Antigone.

Naposljetku, pravda (i pravednost) u kontekstu narativnih modela u Novakovu romanu tiču se individualnog i općeg pristupa. Oblikujući „prozni“ dio romana na subjektivnoj razini gdje se lik suočava s pitanjem pravednosti svojih postupaka, čitatelju sugestivno otvara prostor za promišljanje o vlastitom moralnom integritetu i (ne)postojanju pravde u društvu kojem pripada. Na taj način pitanje pravde zadobiva individualni karakter jer ostavlja dojam da je o njoj moguće raspravljati i tumačiti je u onolikoj mjeri koliko postoji slučajeva koji to zahtijevaju. S druge pak strane, promišljanje o pravdi kroz širu sliku, dajući joj opći karakter kojim je društvo obuhvaćeno u cjelini, Novak postiže objektivnošću prikaza u „scenarijskom“ dijelu romana u kojem je pojedini slučaj (ne)pravednog postupanja samo odraz globalnog društvenog problema. Kao što je Perelman istaknuo analizirajući ideju pravde, težnja k pravednosti ispravan je put kojim se želi odbaciti nejednakost. Utemeljena je na razumu ne bi li se onemogućila proizvoljnost, utječe na čovjekovu svijest da bi se izbjegla nečovječnost (Perelman, 1963). S tim u vezi, oba se lika s različitih narativnih pozicija usmjeravaju k istom cilju čime i na idejnoj razini povezuju roman u cjelinu. Dodatno inkorporirajući slučaj Antigone u svoj tekst, pravda je interpretirana kao univerzalna vrijednost koja ne poznaje granice umjetničkoga izražavanja. Novak pokazuje da se različite umjetnosti (uvjetno rečeno, književnost i kazališna/filmska) mogu izgraditi na temelju „mitom uobličenog iskustva“ i da mitovi svojom izvornom funkcijom otvaraju „cjelokupni prostor kulture“ (Solar, 1988: 36), a time potiču i na promišljanje o vrijednostima koje čine određenu kulturu i društvo.

IV.

Pravda i pravednost stoljećima se tretiraju kao temeljne društvene vrijednosti kojima se zagovaraju poštivanje ljudskih prava i jednakost svih. Mnogi su filozofi, teoretičari, pravnici i sociolozi isticali njihovu ulogu u izjednačavanju pred zakonom, smatrajući ih neizostavnim elementima procesa kojima se nastoji stvoriti (i održati) pravično i slobodno društvo, ali i u razvoju moralnih vrijednosti pojedinca kao vodiča u osobnom djelovanju. Načela pravednosti postali su idejni motivi radnje romana *Slučaj vlastite pogibelji* problematizirajući odnos pojedinca i društvenih struktura u uvjetima nepravednog postupanja u kojem pojedinac teži k uspostavi ravnoteže te skladnog i pravednog sustava dok mu društvene strukture, zatrovane korupcijom i utjecajem lokalnih elita, sustavno to onemogućuju.

Evidentno je da se u osnovi romana krije intertekstualna veza s mitom (tragedijom) o Antigoni projicirana u suvremeno doba kroz vizuru nekolicine protagonista – profesorice hrvatskoga jezika, policajca Marlija i njegova brata Nene. Iz analize je vidljivo da „prozni“ dio romana kojim dominira lik profesorice otkriva individualni otpor ugnjetavanju povlaštene klase, izbjegavanje submisivnosti pred upraviteljskim aparatom i kolegama te odbijanje konformizma koji joj se nameće u privatnom životu. Njezina je potraga za pravdom dvostruko motivirana – želeći ukazati na dvostruka mjerila u domeni vlastite profesije, nastoji ukazati da društvom i dalje vladaju Kreonti koji sustavno uništavaju one koji pravdu prepoznaju kao temeljnu društvenu vrlinu. U „scenarijskom“ dijelu romana reprezentiraju se postupci lika Marlija koji vibriraju između poriva da se kazni krivca za smrt bliskog člana obitelji i suočavanja s istinom da služba kojoj pripada ne poštuje vlastita načela djelovanja. Emocionalno distanciran, povučen i nekonfliktan postaje svjestan apsurdna svakodnevnog života u kojem društvo ne gleda blagonaklono na bilo kakav oblik subverzivnog djelovanja, čak ni u slučajevima pozitivnog ishoda na dobrobit cijele zajednice.

Novak je tako literarnim prikazom progovorio o brojnim aktualnim temama (pravednost u društvu, borba za ideale, raskrinkavanje zloupotrebe moći, autonomija nastavnika) i problemima (korupcija, tromost pravnih institucija, suočavanje sa psihičkim i fizičkim uznemiravanjem, pritisci roditelja na obrazovni sustav i dr.) koji ugrožavaju demokratska načela suvremenog društva. Unatoč tome što književnost ponekad ne nudi *ad hoc* rješenja takvih situacija, simbolička se vrijednost romana manifestira u Novakovoj namjeri da barem na umjetničkoj razini podupire ideju da književnost ipak može u određenoj mjeri biti angažirana.

LITERATURA

- Aristotel (1988). *Nikomahova etika*. Zagreb: Globus.
- Aristotel (1988). *Politika*. Zagreb: Globus / Sveučilišna naklada Liber.
- Detoni-Dujmić, D. (2024). *Mikročitanja – hrvatski roman 2016. – 2023*. Zagreb: Hrvatsko društvo pisaca.
- Filed, S. (2005). *Screenplay – The Foundations of Screenwriting*. New York: Delta trade paperback.
- Mill, J. S. (2001). *Utilitarianism*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Novak, K. (2023). *Slučaj vlastite pogibelji*. Zagreb: Oceanmore.
- Perelman, C. (1963). *The Idea of Justice And The Problem of Argument*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Peleš, G. (1999). *Tumačenje romana*. Zagreb: ArTresor naklada.
- Platon (2009) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Pogačnik, J. (2023). *Područje signala – mapiranje suvremene proze u Hrvatskoj 2000. – 2020*. Zagreb: Hrvatsko društvo pisaca / V.B.Z.
- Rawls, J. (2017). *Teorija pravde*. Zagreb: Feniks knjiga d.o.o.
- Solar, M. (1988). *Roman i mit*. Zagreb: August Cesarec.
- Turković, H. (1988). „Je li scenarij književno djelo“, u: Maković, Z., Medarić, M., Oraić, D. I Pavličić, P. (ur.) *Intertekstualnost & intermedijalnost*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, str. 231–240.
- *Ustav Republike Hrvatske*, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1998_01_8_121.html [Pristupljeno: 25. 8. 2025].
- Vlastos, G. (1971). „Justice and Happiness in the Republic“, u: Vlastos, G. (ur.) *Plato II: A Collection of Critical Essays; Ethics, Politics and Philosophy of Art and Wisdom*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, str. 66–95.

**SEARCHING FOR JUSTICE – ABOUT THE CONCEPT OF JUSTICE AND RIGHTEOUSNESS IN THE NOVEL
SLUČAJ VLASTITE POGIBELJI BY KRISTIAN NOVAK**

The paper analysis the representation of literary concepts manifested in the novel *Slučaj vlastite pogibelji* by Kristian Novak on the level of duality, through narrative models and a motive-thematic layer. Conceived in two fictional lines, a common idea based on the search for justice can be observed. The aim of the paper is to determine to what extent justice and fairness as social phenomena (concepts) are manifested through the representation of dual structures: by analyzing different narrative models (combination of literary models, i.e. theater/film models) and at the motive-thematic level by the representation of social structures (domain of education and police service). The methodological-theoretical assumptions of the research are based on the works by Aristotle, John Stuart Mill, John Rawls and other relevant authors, and the analysis concluded that the principles of justice are the key ideological motives of the novel, which problematizes the relationship between the individual and social structures in conditions of unfair treatment. Seeking justice, it was observed that the individual strives to establish a balance and a harmonious and fair system, but social structures, poisoned by corruption and the influence of local elites, systematically prevent him from doing so.

Key words: *justice, righteousness, Kristian Novak, Slučaj vlastite pogibelji*